

Karl Ferdinand Karlson^{*1}

Õigusteadlaste päevade algataja ja õiguskeelee uuendaja

Algusaastad ja poliitiline tegevus

Karl Ferdinand Karlson sündis 16. märtsil 1875 Laeva vallas Tartumaal kooliõpetaja Adam Karlsoni peres. Ta õppis Laeva vallakoolis, aastatel 1887–1895 Treffneri gümnaasiumis, kuid gümnaasiumieksamid sooritas Riia Aleksandri gümnaasiumi juures. Aastatel 1895–1899 õppis Karlson Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas.^{*2} 1934. aasta Eesti Entsüklopeedia nimetab teda hoopis kirjanikuks ja seltskonnategelaseks.^{*3} Pärast ülikooli lõppu suundus ta Tallinna, kus oli ringikonnakohtu kohtunikukandidaat, kuid 1901–1914 tegutses advokaadina, võttes nagu paljud teised juristid aktiivselt osa pealinna seltsi- ja poliitilisest elust.

Kui eestlased said 1905. aastal Tallinna linnavolikogus võimule (60 kohast said eestlased 37), oli nende hulgas ka Karlson, kes oli volikogu liige aastatel 1905–1914. Kuigi tal kandideerimise eeldusena nõutavat kinnisvara Tallinnas ei olnud, sai ta siiski kandideerida, sest oli määratud vaeslaste eestkostjaks.^{*4} Linnavolikogu esimeheks sai Jaan Poska ja 1. märtsil 1906 valiti esimeseks eestlasest linnapeaks pärast venelase Erast Hiatsintovi tagasiastumist hoopis Karlson, kes oli eesti-vene saadikute bloki üks juhte. Õnnetuseks läks nii, et Vene siseminister ei kinnitanud seda valikut, sest kui Karlson olla pärast valimist külastanud Eestimaa kubernerit Pjotr Bašilovit, siis lasknud teatada, et saabus eestlaste valitud Tallinna linnapea, samuti ei oodanud ta vastuvõtujärjekorras ning etiketireegli rikkumisena olla sirutanud keisri asemikule Eestimaa kätte esimesena. Uuel katsel 24. aprillil 1906 valiti linnapeaks Voldemar Lender.^{*5} Sulev Mäeltsemehe hinnangul olnud Karlson kubernerit arvates liialt eestimeelne.^{*6}

Eesti iseseisvumise järel võttis Karlson lipnikuna osa Vabadussõjast, osales Narva lahingutes ja oli Eesti sõjaringkonnakohtu liige ja esimees (1918–1920), mis erikohtuna oli kindlasti Karlsonile suur väljakutse. Ta oli varasemalt teeninud vabatahtlikuna Vene armees aastatel 1899–1900 ja 1905, osalenud I maailmasõjas (1914–1917), kus teenis ka Soomes Tampere 106. diviisis, ning võttis osa Tallinna Kaitseliidu üksuse tegevusest.^{*7}

Ka hiljem osales Karlson poliitilises elus, oli Eesti Vabadussõjalaste Liidu liige ja üks vapside 1933. aasta põhiseaduse muutmise eelnõu koostajaid koos advokaatide Artur Sirgu ja Karl Grauga.^{*8} Karlson tegi eelnõule kihutustööd ja kaitses hiljem seda avalikkuse ees, kutsudes haritlaskonda üles „suhtuma lojaalselt uude autoritaarsesse demokraatiasse“^{*9}. Elo Tuglas on seda eelnõu nimetanud Grau ja Karlsoni soperdiseks.^{*10} Põhiseaduse muutmise kavasad arutati ka XII õigusteadlaste päeval Tartus 20. aprillil 1933, kus kohtu- ja siseminister Anderkopp analüüsis Riigikogu ettevalmistatud põhiseaduse muutmise kava ja vabadussõjalaste põhiseaduse muutmise eelnõu, kus ta leidis, et vapside eelnõu eemaldub täiesti

¹ Artikkel põhineb Priidu Pärna ettekandel 37. õigusteadlaste päeval Tartus 7. oktoobril 2022, Merike Ristikivi ettekandel 35. õigusteadlaste päeval Tartus 4. oktoobril 2018 ning Laura Vassari J. V. Veskit käsitleval uurimismaterjalil.

² Ülikooli ajal teenis ta lisa metsavahina Palul Tähtvere vallas.

³ Eesti entsüklopeedia. IV. Tartu: Loodus 1934, lk 491.

⁴ S. Mäeltsemees. Tallinna Linnavolikogu 140. Tallinn: Tallinna Linnavolikogu kantselei 2017, lk 25.

⁵ J. Juske. Kui Tallinna linnapea vale käepigistuse pärast ametisse kinnitama jäi. 05.07.2021. Arvutivõrgus: <http://jaakjuske.blogspot.com/2021/07/kui-tallinna-linnapea-vale-kaepigistuse.html>.

⁶ S. Mäeltsemees (viide 4), lk 39.

⁷ Eesti avalikud tegelased. R. Kleis (toim.). Tartu: Eesti Kirjanduse Selts 1932, lk 88.

⁸ E. Laaman. Vapside vandeselts. Tallinn: Argo 2021, lk 35.

⁹ K. F. Karlson. – Waba Sõna, 14.11.1933.

¹⁰ E. Tuglas. Tartu päevik 1928–1941. Tallinn: Tänapäev 2008, lk 142.

parlamentarismist, andes Ladina-Ameerika diktatuuride eeskujul „kõik võimud, mis olemas on valitsusel ja parlamendil, ühe inimese, presidendi kätte (*translatio imperio*)“^{*11}. Koosolekul kaitses eelnõu advokaat Grau, samas kui Karlson möönis kiiruga koostatud eelnõu juriidilisi puudusi võimude tasakaalustamatuse osas.^{*12} Vapside põhiseaduse muutmise eelnõu poolt anti 14.–16. oktoobril 1933 toimunud rahvahääletusel 416 878 häält ja see sai rahva enamuse heakskiidu. Rahval oli tüdimus erakondade võimuvõitlustest ning vapside põhiseadus pakkus lahendusena Riigikogu arvelt tugevat presidendivõimu koos veto- ja dekreedioigusega. Põhiseaduse muudatuste heakskiit viis märtsis 1934 Pätsi-Laidoneri riigipöördeni ja vaikiva ajastuni. Karlson esindas vapse, kui Eesti Vabadussõjalaste Liidu sulgemise küsimus oli 1934. aastal arutelul Riigikohtus. Ta lausus oma kaitsekõnes: „Fašistlik vool asub mitmes riigis liberaalse voolu vastu, kuna viimase aeg on möödas. Diktatuuri püüded pole vastuolus demokraatliku korraga, kui rahvas neid pooldab.“^{*13} Põhiseaduse koostamisel osales Karlson ka hiljem. Ta oli 1937. aastal kokku kutsutud Rahvuskogu I koja liige, milline valmistas ette uut põhiseadust. Karlson oli põhiseaduse redaktsioonikomisjoni liige ja III komisjoni kaasettekandja.^{*14} Karlson kasutas Rahvuskogu iseloomustamisel väljendeid „õpetlik nagu õigusteaduse seminar“ ja „elukool, kuhu on tulnud kokku õpetajaid ja õpilasi üle maa“^{*15}. 1938. aastal kandideeris ta president Pätsi meelse Rahvarinde koosseisus taasloodud Riigivolikokku Tartu professor Ants Piibu vastu, aga kaotas, kuigi „Piibu aknad olla vapside toetajate poolt valimiste eelõhtul sisse visatud“^{*16}. Viimane katse poliitilisele areenile astuda oli osalemine 1940. aasta juunis toimunud „valimistel“, kus ta seati üles Eesti Töötava Rahva Liidu vastaskandidaadina. Osalemine Eesti avalikus elus sai ka talle saatuslikuks. Karlson arreteeriti 14. juunil 1941 põhjendusega, et ta osales 1940. aasta valimistel. Ta suri Siberis Sverdlovski oblastis Nizni Tagili lähistel Berjozovka vangilaagris 14. novembril 1941 ja tema kalm on teadmata.^{*17}

Kultuuri- ja ühiskonnategelane

Kui 24. mail 1901 asutati Tallinnas Rataskaevu tänaval St. Petersburgi hotellis Tallinna jalgrattasõitjate selts Kalev, valiti selle esimeheks neljaks aastaks Ferdinand Karlson ning abiesimeheks tema sõber ja korterikaaslane Vana-Viru tänavast Konstantin Päts.^{*18} Seltsi juhtimises lõi kaasa ka Johannes Voldemar Veski, kellega Karlsoni teed ristusid taas kord hiljem õigussõnastiku koostamisel. Karlson on ise lausunud, et Pätsi kutsel 1900. aastal Tallinnasse kolinuna „tundusid õhinaga avalikku ellu sukeldudes vanad seltsid lõhnavat kadakluse, kõrtsi ja kaardiklubi järele ja vähearvuline Tallinna eesti haritlaskond soovis mõttevahetuseks ellu kutsuda uut kultuuriteaduselist seltsi, kus moodi läinud rattasportliku ilmega selts kattevarjuna kubernerile meelepärasem olnuks“^{*19}. Rattasõidu asemel hakkas uus selts koos teiste eesti seltsidega kohe tegelema kubermangulinnale kohase eesti seltsimaja ehitamise kavandamisega ja Karlsonil oli mõtte ühe algataja, vedaja ning tuluõhtute korraldajana oluline roll, et Estonia seltsimaja lõpuks 1911. aastal nurgakivi sai.^{*20} Seega on Karlson olnud nii tänase spordiseltsi Kalev rajaja kui ka Estonia teatrimajale alusepanija.

Karlson oli aktiivne kirjamees, ta oli Eesti Kirjanduse Seltsi (asutatud 1907) juhatuses ja siin avaldus tema teine pale.^{*21} Tema sulest on ilmunud näidendid „Vale“ (1905), „Kalevipoeg ja sarvik“ (1913), „Pihid“ (1914), sonetid „Rännakul“ (1935) jt.^{*22} Karlson oli Vanemuise Seltsi ja teatrikomitee liige, kes tegi

¹¹ Eesti õigusteadlaste päevad 1922–1940: protokollid. J. Erne (koost.). Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda 2008, lk 674.

¹² K. F. Karlson. – Õigus 1933, lk 359.

¹³ Waba Sõna, 17.04.1934.

¹⁴ Põhiseadus ja rahvuskogu. Tallinn: Riigi Trükkikoda 1937, lk 437 (K. F. Karlsoni meenutusi).

¹⁵ Samas, lk 423. Harrastuskirjanikuna luges Karlson Rahvuskogu lahkumisõhtul 17.08.1937 Kadriorus ette ka põhiseadusele pühendatud luuletuse, mis lõppes ridadega „Põhiseaduse tegime, kes teeb liigud, kannab kulu, kellele on temast tulu? Sort aga naerab, kaikkaid korjab ...“.

¹⁶ E. Tuglas (viide 10), lk 432.

¹⁷ Arvutivõrgus: <https://advokatuur.ee/est/meedia/blogi.n/juunikuuditamine-ja-advokaadid>.

¹⁸ Kalev. Läbi sajandi. Viies osa. Liidrid. J. Maidlo (koost.). Tallinn: SE&JS 2012, lk 15.

¹⁹ Samas, lk 25.

²⁰ Ferdinand Karlson 60-aastane. – Päewaleht, 15.03.1935.

²¹ Kirjamehi on Karlsoni suguvõsas teisigi, tema sugulane on Eesti Ekspressi ajakirjanik Madis Jürgen, vt M. Jürgen. Vanaisa, mida sa seal kirjutad? – Eesti Ekspress, 02.08.2009.

²² Eesti avalikud tegelased (viide 7), lk 88.

ka etendustes väikesi kõrvalosi. 1922. aastal asutati Eesti Kirjanike Liit ja hakkas ilmuma ajakiri Looming. 1933. aastal loodi Karlsoni eestvedamisel Rahvuskirjanikkude Liit (tuntumad liikmed Anna Haava, August Alle, Karl August Hindrey, Oskar Luts jt), milline nõudis debütantidele avaldamisvõimalust, isamaa idealiseerimist, positiivsema lähenemisega kirjandust ja sisuliselt Loomingu kunstilise taseme allahindlust. See kattus ka Haridusministeeriumi seisukohtadega, et ajakiri peaks olema rahvuslikum ja vähem akadeemiline. Nii sattus Karlson nii mõnigi kord tollase tuntud karikaturisti Gori pilapiltidesse.^{*23} Karlsoni loomingu peeti mõneti diletantlikuks romantismiks, „Kunglamaa“ kummardamiseks. Friedebert Tuglas leidis, et tal on ka häid sonette ja „kui nende alt kustutada Karlsoni nimi, on nad päris kenad“^{*24}. Karlsoni, kes laulis ka kooris, nimi on raiutud Eesti kultuurilukku sellega, et ta on Miina Härma tuntud kooriteoste „Tuljak“ (ka tantsupidude põhitants, autor Anna Raudkats) ning „Kalev ja Linda“ sõnade autor – sellise saavutusega ei saa silma paista üksi teine jurist Eestis.^{*25}

Karlson sattus tihti Elo Tuglase Tartu päeviku veergudele. Tuglas kirjeldab juhtumit, kus Karlson kurjustab raamatukaupmehega, et too Paul Viidingu palju õhemat raamatut müüb mitu korda kallimalt. Raamatuagent pannud mütsi pähe ja lahkunud sõnadega „head luuletused on ikka kallimad“^{*26}. Vanemas põlves sai Karlson Tartus tuntuks oma veidi veidrate elukommetega. Teda hüüti Vanapaganaks, ta harrastas kurnimängu, mis on *bowling*-taoline kurikaheide, sai tuntuks jääsuplus- ja kehakarastushuvilisena ehk varakevadiste õhu- ja päikesevannide võtjana, mis „olevat ilma hinnata“^{*27}.

Õigusteadlaste päevade algatamine

Juristide jaoks on Karl Ferdinand Karlson siiski suure panusega õigusteadlane, õigusteadlaste päevade korraldamise algataja ning õiguskeeles uuendaja. Kui tema teod olid Tallinnas tehtud, kolis ta pärast Vabadussõda tagasi Tartusse. Siin tegutses ta vandeadvokaadina ja oli Tartu vandeadvokaatide kogu esimees (1927–1938), mis oli Tartus auväärne amet.^{*28} Karlson sukeldus ka Tartu seltsiellu. Eestis tekkisid õigusteadlaste seltsid piirkondlikul ja mitte rahvuslikul alusel. Eeskujuks olid Saksamaa ja Peterburi vastavad ühendused. Eesti Õigusteadlaste Selts Tallinnas loodi 30. novembril 1919 ja Tartu selts 31. mail 1920.^{*29} Peatselt sai Tartu seltsi esimeheks Karlson (kuni 1927). Kohe pandi seltsi häälekandjana käima ajakiri Õigus, mille peatoimetaja oli samuti seltsi esimees.

Karlson tõstas 1921. aastal novembris Tartu Õigusteadlaste Seltsi peakoosolekul mõtte juristide kongressist kui professiooni apoliitilise mõttevahetuse kohast, sest „õigusteadlaste pingeline töö iseseisva riigi ülesehitamisel nõuab pidevat omavahelist mõttevahetust“^{*30}. Samal koosolekul valiti ta päevade korralduskomisjoni esimeheks. Karlson oli ka 19.–20. aprillini 1922, lihavõttenädalal, Tartu Ülikooli aulas toimunud päevade eesistuja ja avaettekande „Õigusteadlaste päeva otstarve ja korraldus“ pidaja. Esimestel õigusteadlaste päevadel osales 116 juristi ja kuulati ära kaheksa referaati. Päevade töökorralduse aluseks võeti Riigikogu töökord. Oma ettekandes sõnastas Karlson päevade otstarbe läbi eituse, milliseks need kujuneda ei tohi. Nimelt:

- päevad ei ole mingi ühe eluala kutseühing (ametiühing);
- päevad ei ole mingisugune akadeemiline ühing, kus peaks tegema pikki teoreetilisi sissejuhatusi praktiliseks aruteluks;
- päevad ei ole poliitiline rühmitus, mis ühe kitsama partei ilmavaadet esindaks;
- päevad ei ole parlamendi alamkomisjon, kes konkreetse eelnõu üksikasjalikult läbi töötab, vaid pigem põhimõttelisi seisukohti väljendab;
- päevad ei ole mõni kooliklass, et oma õpetajate juhatusel õppida.

Kokkuvõtvalt olevat „õigusteadlaste päevade otstarve kõiki neid, kes tegevad õigusteaduse või õigustegeluse alal, koondada ja korraldada selleks, et nende teadmisi ning vilumust ära kasutada meie

²³ M. Soosaar. Tuntud ja tundmatu Gori. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus 2003, lk 147–148.

²⁴ E. Tuglas (viide 10), lk 291.

²⁵ Kalev (viide 18), lk 26.

²⁶ E. Tuglas (viide 10), lk 270.

²⁷ Samas, lk 167, 288.

²⁸ Eesti avalikud tegelased (viide 7), lk 88.

²⁹ P. Pruks. Õigusteadlaste ühendused Eestis aastail 1919–1940. – Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1988. aastal. Tartu 1989, lk 19.

³⁰ Eesti õigusteadlaste päevad 1922–1940: protokollid (viide 10), lk XXIII.

seadusandluse ja seadusi käsitlevate asutuste töö suhtes³¹. Karlson oli 1920. aastate alguses tõeline demokraat ja õigusriigi eest seisja, ta pidas siin oluliseks õigusteadlaste tähtsat rolli, kes olevat õigusriigis riiklik element *par excellence* õiglase õiguse kindlustamisel.³² Tollased õigusteadlaste päevad olid siiski akadeemilisemad kui tänapäeval. Osalesid tõeliselt asjahuvilised, ettekandeid oli vähem, kuid need oli põhjalikult referaatidena ette valmistatud ja pärast arutelu võeti vastu ka päevade seisukohad (teesid).

Termin töö ajakirjas Õigus 1920–1922

Kiiret korrastamist või õigupoolest loomist vajas ka eesti õiguskeel. Ühtseid eestikeelseid õigustermineid nõudis uute seaduste koostamine, samuti vajasid selget oskussõnavara oma tööks nii Eesti juristkond, kohtud kui ka 1920. aasta alguses avatud Tartu Ülikooli eestikeelne õigusteaduskond.

1920. aastal otsustas Tartu Õigusteadlaste Selts moodustada eesti õiguskeele arendamiseks eraldi terminoloogikomisjoni.³³ Karlson seltsi esimehena asus seda komisjoni juhtima. Tihedat koostööd tehti seejuures keeleteadlastega, eriti 1919. aastast Tartu Ülikooli eesti keele õppejõu ja Eesti Kirjanduse Seltsi teadussekretäri Johannes Voldemar Veskiga.³⁴ Karlsoni ja Veski tutvus ulatus tegelikult juba Hugo Treffneri gümnaasiumis õppimise aegadesse, kus nad olid pinginaabrid.³⁵ Enne juuraterminite juurde asumist oli Veski aktiivse keelekorraldajana osalenud juba mitme teadusvaldkonna oskussõnastiku koostamises. Õigusteaduse terminoloogikomisjoni töö kõrval valmistas ta ette ka „Eesti õigekeelsuse sõnaraamatut“, mille esimene köide ilmus 1925. aastal.³⁶ Komisjoni pädevus andis seega head eeldused järgnevas põhjalikuks tööks.

Komisjon moodustati algselt Kohtuministeeriumi palve tõttu vaadata läbi nuhtlusseadustiku oskussõnad.³⁷ Loetelu komisjoni heakskiidetud oskussõnadest koos selgitavate kommentaaridega avaldati ajakirja Õigus 1920. aasta esimeses numbris.³⁸ Terminite loetelule eelnes komisjoni esimehe Karlsoni selgitus, miks niivõrd ulatuslik töö ette võeti. Karlson nentis, et selle lühikese ajaga, kui Eesti on iseseisev olnud, on ilmunud palju uusi seadusi, mis on riigi toimimise seisukohast äärmiselt tähtsad. Lisaks valmistati ette kriminaal- ja tsiviilseadustikke. Nende tarvis oli aga kohaste oskussõnade puudumisel vaja luua uusi sõnu.³⁹ Karlson märkis, et „seda haruldast rasket loomistööd juhtida, peab see töö kindlatesse kättesse koondatama, teda kõige külgselt sõelutama ja ta siis jälle peale puhastusprotsessi avalikkuse ette kantama, et vastavaid arvustusi arvamisi välja kutsuda, tehtud tööd uuesti läbi kaaluda ja siis juba lõplikult need oskussõnad ära määrata“⁴⁰.

Samas Õiguse numbris avaldas Karlson komisjoni nimel soovi, et kõik asutused ja isikud, kes on terminiloome koostööst huvitatud, saadaksid komisjoni sekretärile oma arvustusi ja ettepanekuid uute terminite kohta. Karlson märkis, et komisjon ei piirdu vaid uute seadustike oskussõnade läbivaatamisega. Laiem eesmärk oli läbi töötada kõik õigusteaduse jaoks tarvilikud oskussõnad ning need süstematiseeritult sõnastikus avaldada.⁴¹

Nuhtlusseadustiku oskussõnade tutvustamise järel avaldati ajakirja Õigus järgnenud numbrites ka kriminaalkohtuseadustiku⁴², tsiviilkohtuseadustiku⁴³ ning tsiviilseadustiku⁴⁴ termineid. Kõik Õiguses ilmu-

³¹ Samas, lk 6.

³² K. F. Karlson. Esimene õigusteadlaste päev Tartus 19. ja 20. aprillil 1922. – Õigus 1922/4, lk 100.

³³ F. Karlson. Saateks. – F. Karlson, J. V. Veski. Õigusteaduse sõnastik. Kujustanud ja toimetanud E. Ilus. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus 1934, lk III.

³⁴ Johannes Voldemar Veski (1873–1968), keeleteadlane ja terminoloog, Tartu Ülikooli eesti keele õppejõud, hiljem professor ja akadeemik, eesti õigekeelsussõnaraamatu koostaja, panustas üle 30 eri valdkonna oskussõnastiku koostamisse. 20. sajandi alguse Eesti keelekorralduses esindas Veski range reeglipärasuse ja otstarbekohasuse suunda. Vt lähemalt H. Plado. Rahva-keelsus XX sajandi alguskümnendite Eesti keelekorralduses. – Keel ja Kirjandus 2022/12, lk 1077–1084.

³⁵ J. V. Veski. Mälestuste raamat. Tallinn: Eesti Raamat 1974, lk 82.

³⁶ Eesti õigekeelsuse sõnaraamat. I köide. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts 1925.

³⁷ F. Karlson. Saateks (viide 33), lk III.

³⁸ Nuhtlusseadustiku oskussõnad. – Õigus 1920/1, lk 7–13; Täheendused Nuhtlusseadustiku juure. – Õigus 1920/1, lk 13–14.

³⁹ F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1920/1, lk 6–7.

⁴⁰ Samas, lk 6.

⁴¹ Samas, lk 6–7.

⁴² Õigus 1920/2; Õigus 1920/3; Õigus 1921/1.

⁴³ Õigus 1921/2; Õigus 1921/3; Õigus 1921/4; Õigus 1921/5–6.

⁴⁴ Õigus 1921/7–8; Õigus 1921/9–10; Õigus 1921/11–12; Õigus 1922/1; Õigus 1922/2; Õigus 1922/3; Õigus 1922/4; Õigus 1922/5.

nud oskussõnad esinesid venekeelsete terminite tõlgetena, millele oli mõnel juhul täpsustuseks lisatud ka saksa- või ladinakeelne tähendus. Karlson põhjendas, et see on abiks eelkõige praktikutest juristidele, kes selliseid uusi termineid kasutavad.^{*45} Karlsoni hinnangul oli üldine õiguslik sõnavara veel üsna puudulik, teatud sõnu kasutati ka vales tähenduses, arusaam eesti (õigus)keelest vajas tuge ja selgitustööd, sest toonastel õigusteadlastel ei olnud võimalik saada tsaariajal koolis korralikku eestikeelset õpet.^{*46} Sel põhjusel oli terminiloendites mitmetele eesti sõnadele lisatud Veski selgitus, kuidas uut terminit täpsemalt mõista ja kasutada.

Ometi ei olnud juristkond innukas uusi termineid vastu võtma. Hoolimata Õiguse mitmes numbris avaldatud üleskutsest^{*47} laekus komisjoni tööle väga napp tagasiside. Märkuste ja ettepanekute vähesus ei tähendanud, et juristidest lugejad olid Õiguses ilmunud sõnadega nõus. Uuendusi pigem ei soovitud, sest senistest vene-, saksa- või ladinakeelsetest terminitest saadi aru ja neid osati rakendada. Samas uusi sõnu, mis võisid küll keeleliselt paremad olla, tuli õppida ning need vajasid harjumist.^{*48} Nii koputas Karlson Õiguse lugejate südamele, et ka eesti keel on õppimise vaeva väärt: „Meil ollakse üldiselt ikka iga uue sõna vastu, mis õppida tuleb, sealjuures õpitakse aga hoolega hulk teisi keeli, mis otse moodiasjaks on saanud. Komisjon arvab, et ka meie keel väärt on, et tema pärast vaeva nähtaks.“^{*49}

Aastatel 1920–1922 ajakirjas Õigus ilmunud eestikeelsete terminite hulk on märkimisväärne. Esimesena avaldatud nuhtlusseadustiku terminiloetelus esineb 401 kirjet.^{*50} Kriminaalkohtu-seadustiku sõnavarast avaldati kolmes järjestikuses Õiguse numbris^{*51} kokku 756 terminit. Tsiviilkohtuseadustiku oskussõnu ilmus neljas Õiguse numbris^{*52}, kokku 644 kirjet. Viimasena võeti ette tsiviilseadustik, mille termineid avaldati Õiguse kaheksas järjestikuses numbris^{*53}, kokku 2954 terminit. Siiski ei piirdunud terminoloogiakomisjoni töö ainult seadustes leiduvate oskussõnade avaldamisega, vaid suurem plaan oli õiguskäele arendamiseks anda välja Eesti oma õigusteaduse sõnastik.

„Õigusteaduse sõnastik“ 1934

Viimase ajakirjas Õigus ilmunud terminiloendi juures märkis Karlson, et õigusteaduse oskussõnastiku esimese trüki ilmumist ei tohi pikalt edasi lükata, sest selle järele on tungiv vajadus.^{*54} Korraliku õiguskäele tarvidust selgitas Karlson ka esimestel õigusteadlaste päevadel 1922. aastal, esinedes referaadiga „Kohtu keel“^{*55}. Oskussõnade loometöö iseloomu ja tingimusi käsitleva referaadi teesid võeti õigusteadlaste päevadel kõik ühehäälselt vastu. Esimene ja olulisem tees, mis sõnastiku koostamisel võeti eesmärgiks, kõlas ambitsioonikalt: „Kohtu keel peab olema rahvapärane, loogiline, otstarbekohane, täppis ning õige väljendamisega, kaunis kõlavuses ning lühikene kuju.“ Nendel õigusteadlaste päevadel otsustati ühtlasi, et õigusteaduse sõnastik ilmub veel samal aastal, et „keele alal valitsevat korralagedust piirata ja kaotada“^{*56}.

Õigusteaduse oskussõnastik siiski algselt plaanitud 1922. aastal ei ilmunud. Ettevalmistustööd võtsid koguni 12 aastat ning lõplikul kujul avaldati „Õigusteaduse sõnastik“ alles 1934. aasta detsembris.^{*57}

⁴⁵ F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1920/1, lk 7.

⁴⁶ F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1920/2, lk 36–37.

⁴⁷ F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1920/1, lk 7; F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1920/2, lk 37–38; F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1921/2, lk 40; F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1921/7–8, lk 143; F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1922/5, lk 147–148.

⁴⁸ F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1921/2, lk 40.

⁴⁹ Samas, lk 37.

⁵⁰ Nuhtlusseadustiku oskussõnad. – Õigus 1920/1, lk 7–13.

⁵¹ Kriminaalkohtu-seadustiku oskussõnad. – Õigus 1920/2; Kriminaalkohtu-seadustiku oskussõnad. (Järg). – Õigus 1920/3; Kriminaalkohtu-seadustiku oskussõnad. (Lõpp). – Õigus 1921/1.

⁵² Tsiviilkohtu-seadustiku oskussõnad. – Õigus 1921/2; Tsiviilkohtu-seadustiku oskussõnad. (Järg). – Õigus 1921/3; Tsiviilkohtu-seadustiku oskussõnad. (Järg). – Õigus 1921/4; Tsiviilkohtu-seadustiku oskussõnad. (Lõpp). – Õigus 1921/5–6.

⁵³ Tsiviilseadustiku oskussõnad. – Õigus 1921/7–8; Tsiviilseadustiku oskussõnad. (Järg). – Õigus 1921/9–10; Tsiviilseadustiku oskussõnad. (Järg). – Õigus 1921/11–12; Tsiviilseadustiku oskussõnad. (Järg). – Õigus 1922/1; Tsiviilseadustiku oskussõnad. (Järg). – Õigus 1922/2; Tsiviilseadustiku oskussõnad. (Järg). – Õigus 1922/3; Tsiviilseadustiku oskussõnad. (Järg). – Õigus 1922/4; Tsiviilseadustiku oskussõnad. (Lõpp). – Õigus 1922/5.

⁵⁴ F. Karlson. Õigusteaduse oskussõnad. – Õigus 1922/5, lk 147.

⁵⁵ F. Karlson. Kohtu keel. – Õigus 1923/2, lk 35.

⁵⁶ Samas.

⁵⁷ F. Karlson, J. V. Veski. Õigusteaduse sõnastik. Kujustanud ja toimetanud E. Ilus. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus 1934.

Karlsoni sõnul oli mitu põhjust, miks teos soovitus ja loodetust nii palju hiljem ilmus. Esiteks mõistis ta sõnastikuga tööd alustades, et ajakirjas Õigus avaldatud oskussõnad olid tehtud kiirustades suurema häda kustutamiseks ning need ei sobinud trükivalmis teosena kindlaks aluseks õiguskeele arengule. Loetelud olid Karlsoni hinnangul lünklikud, puudulikud ja kohati ka vasturääkivad. Korraliku ja täieliku oskussõnastiku koostamiseks oli vaja tutvuda kõigi õigusvaldkondadega, et sõnastikust saaks õigusteaduse keele toetaja ja arendaja.^{*58} Sõnastiku ilmumise vastu kõlas ka vastuhääli ja mitte kõik seltsi liikmed ei toetanud seda ettevõtmist. Nii näiteks avaldas komisjoni kuulunud riigikohtunik Jaan Lõo 1924. aasta detsembris toimunud seltsi koosolekul arvamust, et sõnastiku väljaandmine ei ole tarvilik. Ta põhjendas oma seisukohta, et kuna kohtutel on juba välja kujunenud sõnad, mida nad kasutavad, peaksid nad sõnastiku ilmumisega hakkama neid sõnu asendama, viidates sellele kui lisatööle, mida kohtunikel vaja ei ole.^{*59} Sõnastiku ettevalmistamisega mindi siiski edasi. Materjali korrastamisega tuli mitu korda uuesti alustada, sest jooksvalt lisandus üha uusi termineid, mis tuli vanadega kooskõlastada või välja vahetada.^{*60} Karlson selgitas, et oskussõnade hulga pideva suurenemise tõttu ületas tehtud töö ühel hetkel praktilise sõnastiku mahu. Nii tuli teha valik tähtsamatest terminitest, mis sõnastikus ilmuksid.^{*61}

Tartu Õigusteadlaste Seltsi juhatuse ja peakoosolekute protokollidest ilmneb, et oluliseks viivituseks teose väljaandmisel sai ka rahanappus. Kuigi selts otsis sõnastiku jaoks kirjastajat, ei olnud neil ka kõige odavamal pakkuja jaoks piisavalt raha, mistõttu tuli küsida laenu erinevatelt asutustelt ja organisatsioonidelt. 1924. aasta lõpus otsustati paluda nii Tallinna Õigusteadlaste Seltsilt kui ka Vannutatud Advokaatide Nõukogult ligi 100 000 marga suurust laenu, sest kõige odavam kirjastamistöö oleks läinud maksma 400 000 marka.^{*62} Kuigi 1926. aastal mainis Karlson, et Tallinna Õigusteadlaste Selts oli lubanud 100 000 marka laenata, ei olnud nad raha saatnud.^{*63} Edasised märgid sellest, et kummaltki organisatsioonilt laenu oleks saadud, seltsi protokollidest puuduvad. 1924. aasta detsembris teatas Karlson, et kuna ilmunud on uued oskussõnaraamatud teistelt erialadelt, sooviks terminoloogiakomisjon neist umbes 2000 sõna õigusteaduse sõnastikku võtta. Karlsoni hinnangul pidi see töö valmis saama 1925. aasta aprillis, mille järel oleks võinud sõnastiku trükki anda.^{*64} 18. mail 1925 otsustati seltsi juhatuse koosolekul, et pöördutakse Kohutuministriumini poole sõnastiku trükkimiseks laenu saamiseks kuni 200 000 marga ulatuses.^{*65} See aga tulemust ei andnud.^{*66} Seejärel pöörduti 1926. aasta alguses riigivanem Jaan Teemanti poole, et viimane määraks sõnastiku trükkimiseks tema käsutada olevatest summadest 300 000 marka.^{*67} Seltsi juhatuse sama aasta 19. märtsi koosolekul kinnitati, et riigivanema erisummadest saadi sõnastiku trükivalmis saamiseks üksnes 50 000 marka.^{*68} Seltsi 1926. aasta 26. märtsil toimunud peakoosolekul nentis Karlson, et sõnastik on nüüd trükivalmis, vajades küll veel veidi täiendamist õigekeelsuse sõnastiku alusel, kuid trükkimiseks raha puudub. Samas otsustati, et ajakirjas Õigus võiks avaldada valiku sõnu tulevases sõnastikust ning õigusteadlaste päeval võtta üles sõnastiku ettetellimise avamise küsimus.^{*69} Ajakirjas siiski uusi termineid ei avaldatud ning ka järgnevate aastate õigusteadlaste päevade protokollid^{*70} ei kajasta sõnastiku ettetellimise teemat.

Uued tuuled hakkasid puhuma 1926. aasta sügisel, kui seltsile tuli teade, et sõnastikku soovib trükkida Tartu kirjastus Loodus, mille asutajate ringi kuulus ka Veski. Karlson toetas seda ideed, seda enam, et Veski oli sõnastiku käsikirja kallal palju vaeva näinud.^{*71} 1926. aasta 9. oktoobril otsustati Looduse esitatud tingimused sõnastiku esimese trüki kirjastamise kohta vastu võtta, sellest kirjastust teavitada ning

⁵⁸ F. Karlson. Saateks (viide 33), lk III–IV.

⁵⁹ Tartu Õigusteadlaste Seltsi koosolek 21. dets. 1924 Riigikohtu ruumides. – RA, EAA.2100.19.360, l 8.

⁶⁰ F. Karlson. Saateks (viide 33), lk III–IV.

⁶¹ Samas, lk IV.

⁶² Tartu Õigusteadlaste Seltsi juhatuse koosolek 10. dets. 1924. – RA, EAA.2100.19.360, l 6.

⁶³ Tartu Õigusteadlaste Seltsi peakoosolek 26. märtsil 1926 Riigikohtu ruumides. – RA, EAA.2100.19.360, l 14.

⁶⁴ Tartu Õigusteadlaste Seltsi koosolek 21. dets. 1924 Riigikohtu ruumides. – RA, EAA.2100.19.360, l 8.

⁶⁵ Tartu Õigusteadlaste Seltsi juhatuse koosolek 18. mail 1925. – RA, EAA.2100.19.360, l 11.

⁶⁶ Tartu Õigusteadlaste Seltsi peakoosolek 26. märtsil 1926 Riigikohtu ruumides. – RA, EAA.2100.19.360, l 14.

⁶⁷ Tartu Õigusteadlaste Seltsi juhatuse koosolek 20. jaan. 1926 Karlsoni kontoris. – RA, EAA.2100.19.360, l 11.

⁶⁸ Tartu Õigusteadlaste Seltsi juhatuse koosolek 19. märtsil 1926. – RA, EAA.2100.19.360, l 12.

⁶⁹ Tartu Õigusteadlaste Seltsi peakoosolek 26. märtsil 1926 Riigikohtu ruumides. – RA, EAA.2100.19.360, l 14.

⁷⁰ Eesti õigusteadlaste päevad 1922–1940: protokollid (viide 11).

⁷¹ Tartu Õigusteadlaste Seltsi peakoosolek 17. sept. 1926 Riigikohtu ruumides. – RA, EAA.2100.19.360, l 15.

Karlsonile kui seltsi esimehele anda volitus sõlmida Loodusega vastav leping.^{*72} Lõpuks jäi koostöö kirjas- tusega Loodus siiski pooleli ning „Õigusteaduse sõnastiku“ kirjastas Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus. Mis põhjusel kokkulepe Loodusega katki jäi, ei ole teada.

Kuigi Karlson ja teised oskussõnade komisjoni liikmed töötasid sõnastiku kallal koos, ei ole töö käigust palju jälgi jäänud.^{*73} Karlson märkis sõnastiku eessõnas, et 14 aastat kestnud töö sõnastiku kallal nõudis „umbes 450 mitmetunnilist ja mitmeliikmelist töökoosolekut“, lisaks sellele veel tunnid, mis veedeti ette- valmistus- ja viimistlustööde kallal.^{*74} Kokku arutati läbi 16 000 sõna.^{*75} Komisjoni kuulus lisaks Karlsonile ja Veskile mitmeid õigusteadlasi nii Riigikohtust kui ka ülikoolist ning keeleliselt panid öla alla ka saksa ja vene keele professorid.^{*76} Seejuures panustasid kõik sõnastiku ettevalmistamisse tasuta. Karlsoni sõnul oli vääriline tasu tehtud töö eest see rõõm, mis kõikidel kaasaaitajatel oli „meie väga kõlava, plastilise ja ilusa rahvakeele väljaarendamisel ka kõigile nõuetele vastavaks õigusteaduse kultuurkeeles“^{*77}.

Kui 1924. aastal avaldas Karlson seltsi koosolekul lootust, et sõnastik võiks hõlmata umbes 5000 oskus- sõna^{*78}, siis lõplikus versioonis sisaldab „Õigusteaduse sõnastik“ üle 7400 terminikirje. Sõnastiku saate- sõnas selgitab Karlson, et püüti hoiduda „revolutsioonilistest liialdustest, rakendada kindlal teaduslikul evolutsiooniteel elavat rahvakeelt, kuna just õigusteadus on lähimas seoses kõigi riigi ja rahva eluavaldu- tega, mispärast ka ta keel peab olema arusaadav ja kergesti õpitav kõigile eesti keele tarvitajale“^{*79}.

1935. aasta alguses ehk mõned kuud pärast sõnastiku avaldamist hakkasid ilmuma arvustused. Krii- tiliselt toonitati just rahvapärasuse puudumist: keeleuuendused olid viinud liialdusteni uute terminite ja tuletusvormide moodustamisel ning võõrsõnaliste terminite vältimisel.^{*80} Ent omasõnade loomist ja sel- lega kohtukeele ühtlustamist hinnati ka väga positiivselt.^{*81} Sama aasta ajakirjas Õigus ilmus arvustus Leo Leesmentilt^{*82}, kes oli sõnastiku koostamisest osa võtnud. Tema hinnangul ei saadud sõnastiku ilmunisega küll täiuslikku õiguskeelt, kuid vaieldamatult pandi sellele tugev alus. Ta nentis, et kuigi sõnastikus on mit- meid vigu, on see esimese korra kohta siiski hästi õnnestunud: „„Õigusteaduse sõnastik“ on suureväärtuslik töö meie õiguskeele rajanemisel. Ta on eraisikute töö – kaugel ofitsiaalsusest. Ühtlasi, sõnastik on kaugel sellest, et midagi ette kirjutada. Ta annab valiku, mida näitavad sagedad paralleel-vormid, selleks, et tegelik elu ise näitaks ja aitaks läbi viia, mis seda väärrib.“

Toetavatest ja tunnustavatest sõnadest hoolimata jõudis Tartu Õigusteadlaste Seltsini rohkem nuri- nat. 1936. aasta koosolekul arutati erialaorganisatsioonide negatiivset tagasisidet mitte ainult sõnastiku, vaid ka uued terminid kasutusele võtnud ajakirja Õigus kohta. Ajakirja toimetuskolleegiumi liikme Karl Grau sõnul oli advokaatide nõukogu koosolekul koguni kurdetud, et ajakirja Õigus keel olevat liiga aru- saamatuks muutunud, mistõttu on seda ilma sõnaraamatuta võimatu lugeda. Selle peale tõdesid aga seltsi liikmed, et keele suhtes ei saa järeleandmisi teha: kuna elu läheb edasi, siis peab uued sõnad lihtsalt ära õppima.^{*83}

⁷² Tartu Õigusteadlaste Seltsi juhatuses koosolek 9. okt. 1926. – RA, EAA.2100.19.360, l 17.

⁷³ Arhiivis on säilinud küll toimik Tartu Õigusteadlaste Seltsi kirjavahetusest õigusteadlaste ja teiste isikutega ajakirjale Õigus kaastöö tegemise, honorari maksmise ja muus asjus, kuid nendes kirjades puudub info õiguskeele oskussõnade loomise kohta. Karlsoni terminitöö alase nõudlikkusest võib saada aimu Veski mälestustest, kus ta märgib, et kuigi Karlson oli talle kõige lähedasem sõber, ei tahtnud Veski siiski temaga hiljem koos töötada, sest Karlson läks oma soovidega uute sõnade suhtes liiale. Vt J. V. Veski (viide 35), lk 83.

⁷⁴ F. Karlson. Saateks (viide 33), lk IV.

⁷⁵ A. Kask. J. V. Veski ja eesti oskussõnastikud. – Eesti keel 1938/3–5, lk 72.

⁷⁶ Tähtsamate komisjoniliikmetena on Karlson „Õigusteaduse sõnastiku“ eessõnas ära märkinud järgmised isikud: K. Parts, J. Lõo, T. Grünthal, R. Rägo, H. Siimer, J. Kristelstein, E. Ein, A.-T. Kliemann, St. v. Csekey, L. Leesment, W. Meder, H. Kristal, V. Nöges, A. Valdes, M. Bresovsky, E. Ilus, A. Melnikov.

⁷⁷ F. Karlson. Saateks (viide 33), lk V.

⁷⁸ Tartu Õigusteadlaste Seltsi korraline pääkoosolek 5. aprillil 1924. – RA, EAA.2100.19.360, l 1.

⁷⁹ F. Karlson. Saateks (viide 33), lk III.

⁸⁰ Vt nt M. Tedre arvustust: Õigusteaduse sõnastik. F. Karlson, J. V. Veski. – Eesti Kirjandus 1935/4, lk 191–192.

⁸¹ Nt B. Pärli arvustus: Õigusteaduse sõnastik. F. Karlson, J. V. Veski. – Eesti Päevaleht, 02.01.1935, lk 5.

⁸² L. Leesment. F. Karlson, J. V. Veski. Õigusteaduse sõnastik. – Õigus 1935/8, lk 373–377.

⁸³ Tartu Õigusteadlaste Seltsi pääkoosolek 25. mail 1936. – RA, EAA.2100.19.360, 84.

Kokkuvõte

Karl Ferdinand Karlson oli uskumatult mitmekülgne inimene. Ta osales poliitilises tegevuses, õigusloomes, kultuurielus nii looja kui ka korraldajana, tegutses praktiseeriva advokaadina, korraldas Tartu Õigusteadlaste Seltsi tegevust, ajakirja Õigus väljaandmist, kutsus ellu Eesti õigusteadlaste päevad 100 aastat tagasi, tegeles õigusterminoloogia uuendamise ning õigussõnastiku koostamisega. Vast viimasega on ta tänapäeva õigusteadlaste teadvusse jõudnud kõige enam. Karlson oli hea organisaaator ja süvenes põhjalikult kõigesse, mida ette võttis. Selline rööprähklemine oli omane paljudele tollastele juristidele. Karlsoni nimi on siiski paljudele tundmatu. Enne 1940. aastat ei jõudnud ta erinevalt oma mitmest ametikaaslasest poliitilise eliidi tippu, tema erinevaid panuseid ei ole rõhutatud ka tänapäeval. Selle põhjuseks on olnud tema seotus vapsidega. Teatud tõrjutus avalikust elust 1930. aastatel andis talle võimaluse pühenduda enam kaunitele kunstidele Emajõe Ateenas. Loodame, et käesolev artikkel lunastab meie tänuvõlga Karl Ferdinand Karlsoni ees.

Autoritest: *Dr. iur.* Priidu Pärna on Tallinna notar, õigusteadlaste päevade korralduskomitee liige.
Merike Ristikivi on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õiguse ajaloo kaasprofessor.
Laura Vassar on Finantsinspektsiooni finantsteenuste järelevalve osakonna jurist.